

Richard Breitman and Norman J.W. Goda

Cień Hitlera Nazistowscy zbrodniarze wojenni, wywiad amerykański i Zimna Wojna

ROZDZIAŁ PIĄTY

Współpracownicy: Wywiad Sprzymierzonych i Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów

Świeżo ujawnione dokumenty Armii amerykańskiej i CIA zawierają wiele tysięcy stron informacji o ich nazistowskich współpracownikach podczas i po drugiej wojnie światowej. Są szczególnie bogate w materiały dotyczące związków Sprzymierzonych z ukraińskimi organizacjami nacjonalistycznymi po 1945. Ten rozdział skupia się na Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów pod przywództwem Stepana Bandery i reprezentacji ukraińskiego rządu na wygnaniu (ZP/UHWR), który był zdominowany przez byłych zwolenników, a późniejszych rywali Bandery, z Mykołą Łebedem. Szczegóły zawarte w nowo ujawnionych dokumentach pozwalają uzyskać pełniejszy i dokładniejszy obraz ich związków z wywiadem Sprzymierzonych na przestrzeni kilku dekad.¹

Tło historyczne

Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), założona w 1929 roku przez zachodnich Ukraińców ze Wschodniej Galicji, dążyła do niepodległej i etnicznie jednorodnej Ukrainy. Jej głównym wrogiem był Polska, która wówczas kontrolowała etnicznie mieszane regiony Wschodniej Galicji i Wołyń. W 1934 roku OUN zamordowała polskiego ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego. Wśród osadzonych, ukaranych i uwięzionych za to morderstwo w 1936 roku, byli młodzi aktywiści OUN, Stepan Bandera i Mykoła Łebed. Sąd skazał ich na śmierć, ale władze państwowe zamieniły wyrok na dożywotnie więzienie.² Ukarani Ukraińcy uciekli kiedy Niemcy najechali Polskę w 1939 roku.

Po tym, jak nazistowsko-sowiecki pakt z 1939 r. przyznał Wschodnią Galicję i Wołyń ZSRR, OUN skierowała swoje nadzieje ku Niemcom. Pod koniec 1939 Niemcy ulokowali przywódców OUN w Krakowie, wtedy stolicy okupowanego przez Niemcy Generalnego Gubernatorstwa. W 1940 roku doszło do podziału OUN w związku ze sporem o polityczną strategię. Starsze skrzydło pod przywództwem Andrija Melnyka (OUN/M) postawiło na ścisłą współpracę z Niemcami i na cierpliwe oczekiwanie na niepodległą Ukrainę. Skrzydło Bandery (OUN/B) było wojowniczą faszystowską organizacją, która chciała ukraińskiej niezależności natychmiast.

Po najeździe Niemiec na ZSRR 22 czerwca 1941, ludzie Bandery przenieśli się do Wschodniej Galicji. 30 czerwca 1941 we Lwowie, stolicy Wschodniej Galicji, najbliższy współpracownik Bandery, Jarosław Stećko ogłosił powstanie "suwerennego i zjednoczonego" państwa ukraińskiego w imieniu Bandery i OUN/B. Stećko miał być premierem a Łebed, który odbył szkolenie w ośrodku gestapo w Zakopanem, ministrem bezpieczeństwa.³

Zdecydowani wykorzystać Ukrainę dla swoich celów, Niemcy nalegali, żeby Bandera i Stećko odwołali tę proklamację. Kiedy odmówili, zostali, wraz z innym przywódcami OUN/B, aresztowani. Bandera i Stećko byli początkowo przetrzymywani w Berlinie w areszcie domowym. Po styczniu 1942 zostali wysłani do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen, gdzie przebywali we względnie wygodnych warunkach. Stanowiska administracyjne i wyższe stanowiska w policji pomocniczej na zachodniej Ukrainie przeszły w ręce grupy Melnyka.⁴ Tymczasem niemieckie władze policyjne otrzymały rozkaz aresztowania i likwidacji osób lojalnych wobec Bandery na zachodniej Ukrainie z obawy że mogliby powstać przeciw władzy niemieckiej.⁵

Po ucieczce Łebed przejął kontrolę nad OUN/B - działającą teraz w konspiracji na zachodniej Ukrainie. OUN/B zdominowała Ukraińską Powstańczą Armię (UPA), partyzantkę pierwotnie powstałą w 1942 roku, by walczyć ze wszystkimi politycznymi i etnicznymi wrogami, włączając w to Niemców i Sowietów. Wschodni Ukraińcy później twierdzili, że grupa Bandery przejęła kontrolę nad UPA poprzez wymordowanie jej pierwotnych przywódców.⁶ W 1944 terminy "UPA" i "Baderowcy" stały się synonimami, chociaż nie wszyscy bojownicy UPA pochodzili z OUN/B. Relacje OUN/B z Niemcami na zachodniej Ukrainie były skomplikowane. Z jednej strony, walczyła z niemieckim panowaniem, zaś Gestapo wyznaczyło nagrodę za głowę Łebeda. Z drugiej strony, prowadziła własną politykę czystek etnicznych, która w istocie była uzupełnieniem polityki niemieckiej.

Proklamacja Banderowców z kwietnia 1941 twierdziła, że "Żydzi w ZSRR stanowią najwierniejsze wsparcie panującego reżimu bolszewickiego i straż przednią moskiewskiego imperializmu na Ukrainie".⁷ Stećko, nawet podczas pobytu w niemieckim areszcie domowym w lipcu 1941, mówił, że "...całkowicie uznaję niezaprzeczalnie szkodliwą i wrogą rolę Żydów, którzy pomagają Moskwie zniewolić Ukrainę.... Dlatego popieram likwidację Żydów i widzę sens w przenoszeniu niemieckich metod tępienia Żydów na Ukrainę...."⁸ We Lwowie, ulotka [banderowska] ostrzegała Żydów: "witaliście Stalina kwiatami [kiedy Sowietzi zajęli Wschodnią Galicję w 1939 roku]. Położymy wasze głowy u stóp Hitlera".⁹ 6 lipca 1941, spotykając się we Lwowie, współpracownicy Bandery stwierdzili, że Żydzi "muszą być traktowani ostro.... Musimy wykończyć ich .... Co do Żydów, przyjmiemy jakiekolwiek metody, które doprowadzą do ich likwidacji."¹⁰ Rzeczywiście, pogromy we Wschodniej Galicji w pierwszych dniach wojny w 1941 przyniosły śmierć może nawet 12,000 Żydów.¹¹ Już w Berlinie, Stećko zrelacjonował to wszystko Banderze.¹²

Nazistowskie władze mobilizowały Ukraińców do jednostek policji pomocniczej - niektóre z nich "czyściły" getta. Tylko część oddziałów policji pomocniczej składało się z ludzi Bandery. Ale partyzantka banderowska na zachodniej Ukrainie często zabijała Żydów. Historyk Jehuda Bauer pisze, że Banderowcy "zabijali wszystkich Żydów, jakich tylko spotkali", z pewnością ofiar wśród Żydów było "wiele tysięcy".¹³ Moshe Maltz, Żyd ukrywający się w Sokalu, słyszał od przychylnego Polaka o "około 40 Żydach, którzy ukrywali się w lasach blisko jego domu ... grupy Bandery przyszły i zamordowały ich wszystkich."¹⁴

Kiedy Sowietci ponownie zdobyli Wschodnią Galicję w listopadzie 1944, tylko niewielu Żydów pozostało przy życiu. Maltz zauważył, że, "kiedy Banderowcy złapią Żyda, uważają to za sukces wart nagrody. Zwykli Ukraińcy czują tak samo.... oni wszyscy chcą uczestniczyć w heroicznym akcie zabijania Żyda. Dosłownie tną Żydów na kawałki maczetami...."¹⁵

Kiedy Niemcy zaczęli przegrywać wojnę w 1943, przywódcy grupy Bandery uwierzyli, że Sowietci i Niemcy wyczerpując się nawzajem, pozostawią Ukrainę niezależną, jak w 1918 roku. Łebed zaproponował w kwietniu "aby oczyścić całe terytorium rewolucyjne z polskiej populacji," tak, aby wskrzeszone polskie państwo nie objęło regionu jak w 1918.¹⁶ Ukraińcy

służący jak pomocniczy policjanci w służbie niemieckiej, teraz dołączyli do Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Maltz zarejestrował, że „ludzie Bandery ... zabijają wszystkich bez różnicy; likwidują populacje całych wsi.... Ponieważ zostało już bardzo niewiele Żydów, Banderowcy zwrócili się przeciwko Polakom. Oni dosłownie rąbią Polaków. Codziennie ... możesz zobaczyć ciała Polaków, z drutami dookoła ich szyj, płynące Bugiem.”¹⁷ W ciągu jednego dnia, 11 lipca 1943, UPA zaatakowała jakieś 80 miejscowości zabijając być może nawet 10,000 Polaków.¹⁸

Kiedy Armia Czerwona zajęła zachodnią Ukrainę (Lwów uwolniony w lipcu 1944) UPA opierała się siłom radzieckim, prowadząc wojnę partyzancką na szeroką skalę. Maltz zauważył, że, „większość ludzi Bandery, mężczyźni i kobiety ze wsi ... jeszcze ukrywają się w lasach, uzbrojeni po zęby i zatrzymują radzieckich żołnierzy. Sowieci mogą być panami miast, ale Banderowcy panują niepodzielnie w terenie, szczególnie w nocy. Rosjanie...mają pełne ręce roboty.... prawie nie ma dnia, żeby nie zginął jakiś sowiecki oficiel...”¹⁹ Banderowcy i UPA wznowiają współpracę z Niemcami. Chociaż SD było zadowolone z informacji wywiadu UPA zdobytych na Sowieciech, Wehrmacht uważał terror antypolski Banderowców za bezproduktywny.²⁰

W lipcu 1944 nacjonałiści na Ukrainie utworzyli Najwyższą Ukraińską Radę Wyzwoleńczą (UHWR), która występowała jako podziemny ukraiński rząd kryjąc się w karpackich górach. UPA, teraz działająca przeciw Sowieciom w mniejszych grupach, była jego armią. Dominującą partią polityczną w UHWR była OUN/B.²¹ We wrześniu 1944 Niemcy wypuścili Bandera i Stećkę z Sachsenhausen. Berlin spodziewał się utworzyć Ukraiński Komitet Narodowy z udziałem obu frakcji OUN jak i z innymi przywódcami ukraińskimi. Komitet był tworzony w listopadzie, ale Bandera i Stećko odmówili współpracy. W grudniu uciekli z Berlina na południe, osiadając po wojnie w Monachium.²²

Do 1947 ok. 250,000 Ukraińców żyło jako wysiedleńcy w Niemczech, Austrii i Włoszech, wielu z nich to byli aktywiści albo sympatycy OUN.²³ Po 1947 upowcy zaczęli przechodzić do amerykańskiej strefy okupacyjnej, osiągając granicę pieszym marszem przez Czechosłowację. Wszyscy oni przejawiali sympatie banderowskie. Trudno opisać tutaj ideologiczne tło większości ludzi UPA, którzy osiągnęli amerykańską strefę.²⁴ Ale przykładem dobrze oddającym sytuację mogą być zeznania aresztowanego przez zachodnich Niemców Mykoły Ninowskiego, z których raport otrzymała CIA. Urodzony w 1920 roku, Ninowskyj dołączył do jednego z ukraińskich batalionów, które wkroczyły do Wschodniej Galicji pod niemieckimi rozkazami w 1941 roku. Później, w tym samym roku, dołączył on do 201. Schutzmannschaft (Policja Pomocnicza) Batalionu, który prowadził operacje antypartyzanckie na Białorusi. Pod niemieckim kierownictwem, wiele z tych batalionów zajmowało się także mordowaniem Żydów. W 1944 roku wrócił do Galicji i jako Banderowiec walczył aż do 1948, kiedy znalazł drogę na zachód jako kurier. „Jestem po stronie Bandery,” powiedział policji w 1956.²⁵

We wczesnych powojennych latach ukraińskie obozy bezpieczeństwa były polem do popisu dla „nawracających” na nacjonalizm. Bandera był zdeterminowany, aby przejąć kontrolę nad społecznością emigrantów. W lutym 1946 utworzył Zagraniczną Sekcję OUN (ZCh/OUN), w której obowiązywała „twarda linia we wszystkich aspektach politycznej edukacji, ideologicznej i politycznej jedności, oraz dyscyplina członków.”²⁶ Bandera zamierzał stworzyć dyktaturę na wygnaniu, którą przeniósłby, w sprzyjających okolicznościach, na uwolnioną Ukrainę. Według amerykańskich obserwatorów wywiadu armijnego CIC, Zagraniczna Sekcja OUN rutynowo stosowała wobec przeciwników politycznych metody zastraszania i terroru.

Raporty CIC określały Banderego jako “wyjątkowo niebezpiecznego” ponieważ chciał stosować przemoc wobec swych ukraińskim rywali politycznych w Niemczech.²⁷

W lipcu 1944, tuż przed zajęciem Lwowa przez Sowietów, UHWR wysłał delegację swoich wysokich przedstawicieli, by nawiązać kontakt z Watykanem i zachodnimi rządami. Delegacja była znana jako Zagraniczna Reprezentacja Najwyższej Ukraińskiej Rady Wyzwoleńczej (ZP/UHWR). Jej członkami byli Ojciec Iwan Hrynioch jako szef ZP/UHWR; Mykoła Łebed jako minister spraw zagranicznych; i Jurij Łopatynskij jako delegat UPA. Hrynioch był nacjonalistą i ukraińskim duchownym greckokatolickim, który współdziałał z Banderego i Łebodem już w 1940 roku w Krakowie. Pełnił rolę łącznika pomiędzy Arcybiskupem greckokatolickim Lwowa, Andrzejem Szeptyckim a biskupem Iwanem Buczko, przedstawicielem Kościoła Unickiego w Watykanie. Kiedy Niemcy najechali Wschodnią Galicję, Hrynioch utrzymywał kontakt z Fritzem Arltem, “żydowskim ekspertem” SD, który należał do otoczenia Generalnego Gubernatora Hansa Franka w 1940 roku, a którego zadaniem było również werbowanie ochotników, spośród sowieckich emigrantów, do oddziałów mających służyć jako niemieccy sprzymierzeńcy podczas inwazji w 1941.²⁸ Aż do 1948, wszyscy trzej wysłannicy byli członkami OUN/B, lojalnymi wobec Bandery.

W pierwszym manifestie z lipca 1944, UHWR zaapelowała o jedność “wszystkich wiodących kierunków politycznych, bez względu na ich ideologiczne przekonania czy polityczną przynależność, które wyznają ideę politycznej suwerenności państwa ukraińskiego i demokratyczne zasady wyłaniania systemu politycznego...”²⁹ Zachodni Ukraińcy zrozumieli podczas wojny, że musieli odwołać się do wschodnich Ukraińców, od których byli rozdzieleni przez geografę i religię od wieków. UHWR odrzuciła później “próby zachodnich ukraińskich szowinistów, w tym Stepana Bandery, ustanowienia państwa ukraińskiego, na wąskim religijnym, monopartyjnym, totalitarnym fundamencie, ponieważ wschodni nacjonałiści uznawali taką filozofię polityczną za nie do przyjęcia”.³⁰

W 1947 roku wybuchł spór pomiędzy Banderego i Stecką z jednej strony a Hryniochem i Łebodem z drugiej. Bandera i Stecko nalegali na niezależną Ukrainę rządzoną przez monopartię, kierowaną przez jednego człowieka - Banderego. Hrynioch i Łebed argumentowali, że to ludzie w ojczyźnie, a nie Bandera, stworzyli UHWR i że oni nigdy nie zaakceptują Bandery jako dyktatora.

W sierpniu 1948 na Kongresie Zagranicznej Sekcji OUN, Bandera wydalili grupę Hryniocha i Łebeda z partii i rozkazał własnym zwolennikom, żeby zrezygnowali z udziału w ich organizacji (UHWR?). Bandera wciąż kontrolował 80 procent własnej partii i zażądał dla siebie wyłącznej władzy, by kierować ukraińskim ruchem narodowym w kraju i na emigracji. Kontynuował taktykę terroru przeciw antybanderowskim działaczom ukraińskim w Europie Zachodniej i prowadził działania w kierunku przejęcia kontroli nad organizacjami ukraińskich emigrantów. Pracownicy wywiadu amerykańskiego ocenili, że do 80 procent wszystkich ukraińskich bezpieczeństwa z Wschodniej Galicji było lojalnych wobec Bandery. Niemniej, Łebed, Hrynioch i Łopatynskij pozostali oficjalnymi reprezentantami UHWR za granicą.³¹

Od tego momentu, pęknięcie nie było już tylko problemem ukraińskich emigrantów. Wobec blokady Berlina, zimnej wojny między zachodnimi Aliantami a ZSRR grożącej eskalacją konfliktu, i wobec organizacji wywiadowczych Sprzymierzonych, zainteresowanych wykorzystaniem kontaktów ukraińskich, nadszedł dla nich czas dokonania wyboru strony.

Wywiad Sprzymierzonych a Stepan Bandera

CIC (amerykański kontrwywiad wojskowy) jako pierwszy zainteresował się Stepanem Bandera we wrześniu 1945. CIC przesłuchiwał członków oddziałów UPA, które docierały do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech, odnośnie wojskowej sytuacji na zachodniej Ukrainie, struktury jednostek UPA, ich kontaktów w amerykańskiej strefie i ich związków z samym Bandera.³² W 1947 roku napływ bojowców wzrósł z powodu Operacji Wisła, przeprowadzonej przez polską armię celem zniszczenia UPA w południowo-wschodniej Polsce, skutkiem czego więcej informacji stało się dostępnych. Partyzanci mówili, że większość bojowców UPA to “zwykli” Banderowcy, ale byli wśród nich także członkowie słowackiej Gwardii Hlinki, ukraińscy SS-mani z 14. Dywizji Grenadierów Waffen SS (Galzien) i “zbiegli SS-mani niemieccy”. Większość Upowców uznawała Bandera jak swojego przywódcę.³³ Uchodźcy upowscy uważali, że nie kończą walki przechodząc do Niemiec, ale raczej przegrupowują się do kolejnej, nadchodzącej. Jedno ze źródeł wspomina, że we wrześniu 1947 Banderowcy rekrutowali wielu członków w obozach bezpieczeństwa - ich głównym werbunkowym był Anton Eichner, były oficer SS.³⁴ Inne źródło mówi, że „UPA przewiduje koniec komunizmu w niedalekiej przyszłości... przyjdzie wojna... oni spodziewają się... walczyć albo jako frontowa grupa uderzeniowa albo, wykorzystując dotychczasowe doświadczenia, jako partyzanci za rosyjskimi liniami...”³⁵

Do sierpnia 1947 Banderowcy byli reprezentowani w każdym obozie ukraińskich bezpieczeństwa, tak w amerykańskiej, jak również w brytyjskiej i francuskiej, strefach okupacyjnych. Zorganizowali wyrafinowany system kurierski sięgający samej Ukrainy. CIC określał Bandera, wówczas, w Monachium, jako “wyjątkowo niebezpiecznego.” Był “stale w drodze, często w przebraniu,” otoczony ochroniarzami gotowymi “by pozbyć się każdego, kto mógłby okazać się niebezpieczny dla [Bandery] albo jego partii”. Bojowcy UPA mówili, że Bandera “wygląda na duchowego przywódcę i narodowego bohatera wszystkich Ukraińców...”³⁶

Banderowcy przedstawiali samych siebie jako prowadzących „bohaterski ukraiński opór przeciw nazistom i komunistom”, co było ich zdaniem przedstawiane w fałszywym świetle i złośliwie przez „moskiewską propagandę”. Bandera - nie było im nigdy dość, aby to powtarzać - był aresztowany przez nazistów i przetrzymywany w Sachsenhausen. Teraz on i jego ruch walczą “nie tylko o Ukrainę, ale i o całą Europę.”³⁷ Odnośnie działalności Banderowców przed i podczas wojny, pracownicy wywiadu amerykańskiego zdawali się rozumieć niewiele poza zamieszczeniem Bandery w morderstwo Pierackiego. W ogóle nie zdawali sobie sprawy z roli Banderowców w czystkach etnicznych dokonanych podczas wojny.

Agenci CIC używali informatorów z UPA do wykrycia radzieckich szpiegów działających w obozach ukraińskich bezpieczeństwa, którzy dotarli do Niemiec z oddziałami UPA. Sowieci penetrowali oddziały UPA, które utorowały sobie drogę na zachód.³⁸ Jurij Łopatynskij, w październiku 1947 udał się do ukraińskiego obozu w Deggendorf, by znaleźć sowieckich agentów.³⁹ Członkowie UPA mogli również prowadzić działania wywiadowcze przeciwko Sowiетom, gdyż - jak twierdzili oficerowie UPA - mieli doświadczenie w pracy wywiadowczej przeciw MVD(?) i polskiemu wywiadowi.⁴⁰ Notatka służbowa CIC mówi „nie sądzicie, że to cholernie dobra okazja do tego, żeby zwerbować paru wysokiej klasy informatorów?”⁴¹

W listopadzie 1947 radzieckie władze wojskowe w Berlinie nalegały, aby członkowie UPA przebywający w amerykańskiej strefie byli im przekazani. “Prawie wszyscy - powiedział ppłk Igor Bancyrew (Szef Sowietckiej Misji Repatriacyjnej) - to radzieccy obywatele, którzy uczestniczyli w wojnie ... przeciw sprzymierzonym narodom u boku niemieckiej armii faszystowskiej.”⁴² Oficerowie CIC zalecali, aby przeciwstawić się temu żądaniu. Ekstradycja

stronników UPA, powiedział jeden z nich, mogłaby “zniszczyć zaufanie, które od lat pokładają w USA wszystkie siły antybolszewickie.”⁴³

Sowieci ustalili, że Bandera przebywa w amerykańskiej strefie i zażądali jego aresztowania. Tajny radziecki zespół wkroczył nawet do amerykańskiej strefy czerwcem 1946, by porwać Bandere.⁴⁴ The Strategic Services Unit (SSU), powojenny następca OSS a poprzednik CIA, nie wiedział o radzieckim komando. Niemniej jednak, obawiano się “poważnych skutków dla radziecko-amerykańskich stosunków, które mogłyby nastąpić przy dalszym, otwartym tolerowaniu przez Amerykanów nieskrępowanej antyradzieckiej działalności Bandery na niemieckiej ziemi.”⁴⁵ Ponieważ sam Bandera nie był godny zaufania, z radością by się go pozbyli.

Pomimo „szeroko zakrojonych poszukiwań” w połowie 1947, obejmujących regularne cotygodniowe raporty, agenci CIC nie potrafili zlokalizować Bandery.⁴⁶ Istniało niewiele jego fotografii. Jeden z agentów CIC skarżył się, że agenci Bandery w Niemczech „byli poinstruowani by rozsiewać fałszywe wiadomości dotyczące rysopisu Bandery.”⁴⁷ Jego agenci wprowadzili również w błąd CIC co do miejsca pobytu Bandery. “Świadomi naszego pragnienia, aby zlokalizować Bandere,” mówi jeden z raportów, “umyślnie próbują 'rzucić nas w złym kierunku' podrzucając nam fałszywe tropy.”⁴⁸ CIC zawiesił poszukiwania. Zsolt Aradi, dziennikarz pochodzenia węgierskiego, dobrze ustosunkowany w Watykanie i główny kontakt SSU tamże, ostrzegł, że przekazanie Bandery Sowietaom mogłoby zniszczyć dobre układy z UHWR, którego kierownictwo znajdowało się wówczas w rękach Banderowców, oraz z ukraińskimi duchownymi w Watykanie jak Buczko, którzy sprzyjali Banderze.⁴⁹

CIA nigdy nie rozważała wchodzenia w układ z Banderą w zamian za robotę wywiadowczą na Ukrainie. “Z natury” mówi raport CIA, “[Bandera] jest człowiekiem politycznie bezkompromisowym, o wielkiej osobistej ambicji, który od kwietnia 1948 sprzeciwia się wszystkim organizacjom politycznym na emigracji, które opowiadają się za reprezentatywną formą ustroju Ukrainy w opozycji do idei monopartii reżimu OUN/Bandery.” Gorzej, jego agenci w Niemczech byli nieuczciwi i niepewni.⁵⁰ Przesłuchania kurierów z zachodniej Ukrainy w 1948 roku dowodziły, że „myślenie kategoriami Stepana Bandery i jego emigracyjnych zwolenników, stało się rażąco nieaktualne na Ukrainie.” Bandera był także skazanym zamachowcem. Do CIA dotarły też informacje o bratobójczych walkach prowadzonych przez Bandere z innymi ukraińskimi grupami podczas wojny i na emigracji. W 1951 Bandera zajął werbalnie stanowisko antyamerykańskie odkąd Stany Zjednoczone przestały popierać ideę niezależnej Ukrainy.”⁵¹ CIA miała w 1951 swojego agenta wewnątrz grupy Bandery, głównie po to, aby mieć na niego oko.⁵²

W przeciwieństwie do CIA, brytyjski wywiad (MI6), jednak zainteresował się Banderą. MI6 najpierw skontaktował się z Banderą w kwietniu 1948 za pośrednictwem Gerharda von Mende. Ten etniczny Niemiec z Rygi, służył podczas wojny w Ostministerium Alfreda Rosenberga, jako szef sekcji Kaukazu i sekcji Turkiestanu, rekrutując radzieckich muzułmanów z centralnej Azji do walki przeciw ZSRR. W tym charakterze był osobiście informowany o działaniach i możliwościach UPA.⁵³ Pierwsze kontakty Brytyjczyków z Banderą nie przyniosły żadnych rezultatów, ponieważ - czego CIA nauczyła się później - polityczne, finansowe i techniczne wymagania [Ukraińców] były wyższe od tego, co Brytyjczycy skłonni byli zaakceptować. Jednak od 1949 MI6 zaczął pomagać Banderze wysyłając jego agentów na zachodnią Ukrainę drogą zrzutów lotniczych. W 1950 roku MI6 rozpoczął szkolenie tych agentów spodziewając się, że będą oni wypełniać zadania wywiadowcze na zachodniej Ukrainie.⁵⁴

CIA i urzędnicy Departamentu Stanu kategorycznie sprzeciwili się użyciu Bandery. Od 1950 CIA pracowała z grupą Hryniuch-Łebeda i zaczęła wysyłać własnych agentów na zachodnią Ukrainę by nawiązać kontakt z UHWR. Bandera nie miał już wówczas poparcia UHWR ani nawet poparcia ze strony przywódców OUN na Ukrainie. Agenci Bandery działali umyślnie przeciwko ukraińskim agentom używanym przez CIA. W kwietniu 1951 urzędnicy CIA spróbowali przekonać MI6 by zaprzestał udzielać wsparcia dla Bandery. MI6 odmówił. Obawiano się, że Bandera mógłby wysyłać agentów bez brytyjskiego poparcia, dlatego MI6 „usiłował intensywnie znaleźć sposób na przejęcie kontroli nad drogami przesyłowymi Bandery.”⁵⁵ Brytyjczycy uważali też, że CIA nie doceniła znaczenia Bandery. „Nazwisko Bandery,” twierdzili, „wciąż jeszcze wiele znaczy na Ukrainie a ... UPA wyczekuje przede wszystkim jego osoby.”⁵⁶

Ponadto, MI6 argumentował, że grupa Bandery jest „najsilniejszą ukraińską organizacją za granicą, i jako taka jest predestynowana do tego, by wyszkolić kadry partyjne, [i] zbudować moralnie i politycznie zdrową organizację...”⁵⁷

Brytyjscy urzędnicy rozważali „możliwość i potrzebę zaangażowania w tajnych operacjach w Związku Radzieckim innych niż te o czysto wywiadowczym charakterze.”⁵⁸ Ale CIA i urzędnicy Departamentu Stanu byli „bardzo mocno przeciwni” pomysłowi Londynu przywrócenia Bandery Ukrainie. Bandera, twierdzili Amerykanie, „stracił kontakt z uczuciami ogółu panującymi na Ukrainie, szczególnie na dawnych polskich terytoriach, gdzie... radziecki rząd odniósł nadzwyczajny sukces w dziele przekształcenia umysłowości młodego pokolenia.”⁵⁹ Dla CIA, najlepszym rozwiązaniem dla wywiadu na Ukrainie była „polityczna neutralizacja Bandery jak indywidualium...”⁶⁰ Brytyjczycy argumentowali, że takie działanie „doprowadziłoby do wyschnięcia źródła rekrutów” i „przerwałoby brytyjskie operacje...”⁶¹ MI6 zlekceważyło oświadczenie CIA konstatując, że „Bandera...jest politycznie nie do przyjęcia dla amerykańskiego rządu.”

Brytyjskie działania wykorzystujące Banderę rozszerzyły się. MI6 na początku 1954 zauważyło, że, „operacyjny aspekt tej [brytyjskiej] współpracy [z Bandera] rozwijał się zadowalająco. Stopniowo coraz bardziej kompletną kontrolę uzyskano nad operacjami infiltracyjnymi i chociaż korzyści wywiadu były nieduże, uznano, że warto te działania kontynuować...”⁶² Bandera był, zdaniem jego zwierzchników, „profesjonalnym pracownikiem podziemia z terrorystyczną przeszłością i z bezwzględными wyobrażeniami o zasadach toczącej się gry.... typ bandycki, jeśli wolisz, z płomiennym patriotyzmem, który nadaje etyczne tło i usprawiedliwienie dla swego bandytyzmu. Ani lepszy ani gorszy od innych jego rodzaju...”⁶³

UHWR odrzucił autorytarne podejście Bandery i zażądał jedności na emigracji. W meldunkach dostarczonych z Ukrainy przez agentów CIA, UHWR nalegał latem 1953, żeby Łebed reprezentował „cały ukraiński ruch wyzwolenczy w ojczyźnie”.⁶⁴ Amerykańscy i brytyjscy oficjele próbowali pogodzić Banderę z ideą przywództwa Łebeda, ale Bandera i Stećko odmówili. W lutym 1954 Londyn miał dość. „wyglądało na to” relacjonowali zwierzchnicy Bandery, „że nie ma alternatywy dla zerwania z Bandera, po to, by ochronić zdrowe elementy pozostałe w ZCh/OUN i móc kontynuować ich wykorzystywanie operacyjne.... Rozdźwięk między nami był ostateczny.” MI6 zaniechał szkolenia agentów wciąż wiernych Banderze.⁶⁵ W lipcu MI6 poinformował Łebeda, że „nie wznowi kontaktów z Bandera bez względu na okoliczności.” MI6 utrzymywał cztery radiowe łącza z Ukrainą, obsługiwane teraz przez zrekonstruowany ZCh/OUN i dzielił informacje wywiadowcze otrzymane tą drogą z Łebodem i CIA.⁶⁶ Stopień, w jakim łącza MI6 były narażone na szwank ze względu na niepewność linii Bandery nie został dostatecznie wyswietlony.⁶⁷

Bandera pozostał w Monachium. Miał dwóch wyszkolonych przez Brytyjczyków radiooperatorów i nadal sam rekrutował agentów. Opublikował gazetę, która epatowała antyamerykańską retoryką i użył lojalnych wobec siebie zbirów, by zaatakować inne ukraińskie gazety emigracyjne i by sterroryzować przeciwników politycznych. Podjął próbę przeniknięcia do amerykańskiego wojska i wywiadu w Europie, by zastraszyć Ukraińców pracujących dla Stanów Zjednoczonych. Nadal wysyłał agentów na Ukrainę, finansując ich fałszywymi dolarami. W 1957 CIA i MI6 stwierdziły, że wszyscy byli agenci Bandery na Ukrainie znaleźli się pod kontrolą radziecką.⁶⁸ Pojawiło się pytanie co robić. Amerykańscy i brytyjscy urzędnicy wywiadu lamentowali, że „wbrew naszemu jednomyślnemu pragnieniu 'by uspokoić' Bandere, środki ostrożności muszą zostać przedsięwzięte, żeby Sowietom nie udało się porwać albo zabić go ... bez względu na okoliczności nie wolno dopuścić, aby Bandera stał się męczennikiem.”⁶⁹

Tymczasem, Bandera szukał nowych sponsorów. Przez krótki czas, na początku 1956, sponsorował go włoski wywiad wojskowy (SIFAR), zapewne nie rozumiejąc, że jego linie kontaktowe były spalone.⁷⁰ BND, zachodnioniemiecki wywiad pod kierownictwem byłego gen. Wehrmachtu Reinharda Gehlena, nawiązał nowy kontakt z Bandera. To był naturalny związek. Podczas wojny, starsi oficerowie Gehlena dowodzili, że ZSRR mógł zostać pokonany gdyby tylko Niemcy właściwie zabiegały o względy jego różnych narodowości. Bandera wciąż posiadał ścieżki kontaktowe z Ukrainą i w marcu 1956 zaoferował je BND w zamian za pieniądze i broń.⁷¹ CIA ostrzegła Niemców zachodnich, że jest „przeciwko jakiegokolwiek operacyjnej współpracy z Bandera” zauważając - „jesteśmy przekonani, że wszystkie domniemane aktywa Bandery w CSR, Polsce i na Ukrainie nie istnieją albo są nieefektywne. Zauważamy również gwałtowność i gruntowność sowieckich zestawień [z] jego dawnych operacji wskazujących na słaby poziom bezpieczeństwa w OUN/B.”⁷²

Bawarski rząd i policja krajowa w Monachium chciały przeprowadzić akcję przeciwko organizacji Bandery za szereg przestępstw - od fałszowania do porywania. Jednak Von Mende, teraz zachodnioniemiecki urzędnik rządowy, chronił go. Bandera przekazywał Von Mende polityczne raporty, które ten z kolei przekazywał do zachodnioniemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Von Mende który wcześniej w rutynowy sposób interweniował w bawarskim rządzie w sprawie prawa zamieszkania dla Bandery i tym podobnych kwestiach, tym razem interweniował u bawarskich władz w sprawie „fałszywych paszportów i innej dokumentacji.”⁷³ Dokładne rezultaty pomocy okazywanej przez Von Mendego nie są znane, wystarczy stwierdzić, że władze zostawiły Bandere w spokoju.

W kwietniu 1959 Bandera znowu zwrócił się do zachodnioniemieckiego wywiadu z prośbą o wsparcie i tym razem Gehlen był zainteresowany. CIA zauważyła, że „to [jest] oczywiste, że Bandera szuka poparcia dla nielegalnych operacji na Ukrainie.” Niemcy zachodni zgodzili się wesprzeć przynajmniej jedną taką misję podnosząc fakt, że „Bandera i jego grupa nie są już podrzynaczami gardeł jakimi byli niegdyś” i ponieważ Bandera „dostarczył dowód na funkcjonujący kontakt wewnętrzny.” Grupa wyszkolona i sfinansowana przez BND przekroczyła granicę Czechosłowacji w lipcu 1959, a BND obiecała Banderze pomoc w przyszłych operacjach tego typu, jeśli obecna operacja odniesie choć umiarkowany sukces”⁷⁴

Osobistym kontaktem Bandery w zachodnioniemieckim wywiadzie był Heinz Danko Herre, dawny zastępca Gehlena w Fremde Heere Ost, który pod koniec wojny pracował z armią gen. Andrieja Własowa złożoną z rosyjskich emigrantów i byłych jeńców wojennych, a obecnie był najbliższym doradcą Gehlena.⁷⁵ Pracownicy CIA w Monachium powtórzyli swoje zwykłe ostrzeżenia. Herre nie dał się odwieść od pomysłu. „Bandera,” mówił Herre, „jest znany nam od około 20 lat [!]... w Niemczech i poza nimi ma ponad pół miliona zwolenników.” Herre, raportował komórce CIA w Monachium, że jest świadomy wcześniejszej reputacji Bandery [ale]

ma też świadomość, że nie zdarzyło się nic, podczas współpracy BND [z Bandera], co wskazywałoby na to, że Bandera wciąż stosuje swoją brutalną taktykę.... [Herre] czuje także, że, co do zasady, Bandera ma więcej do zaoferowania operacyjnie niż większość, jeśli nie wszystkie rosyjskie (sic!) grupy emigracyjne na współczesnym zachodzie. **76**

Herre przyznał, że użycie Bandery przez zachodnioniemiecki wywiad było “ściśle utrzymywany” sekretem nawet wewnątrz BND i że związek ten nie był do końca ujawniony Bonn z powodów politycznych.”**77** We wrześniu Herre raportował, że BND dostawał “dobre raporty [wywiadu zagranicznego] o radzieckiej Ukrainie” jako rezultat tych operacji.**78** Zaoferował, że będzie szczegółowo informował CIA o działaniach Bandery w zamian za przysługę. Bandera próbował od 1955 uzyskać amerykańską wizę, by spotkać się ze swoimi ukraińskimi zwolennikami w Stanach Zjednoczonych, a także, by spotkać się z Departamentem Stanu i CIA. Herre pomyślał, że wiza otrzymana z zachodnioniemiecką pomocą polepszy jego własne kontakty z Bandera. Urzędnicy CIA w Monachium faktycznie rekomendowali przyznanie wizy Banderze w październiku 1959.**79**

Ale 15 października 1959, tylko 10 dni po tym, jak monachijska komórka CIA poparła prośbę o wizę, zabójca z KGB, Bogdan Staszinskij zamordował Bandere specjalną bronią, którą rozpylił cyjanek na twarzy ofiary. Sowietci, którzy penetrowali organizację Bandery i BND od lat, najwyraźniej zdecydowali, że nie mogą tolerować kolejnego sojuszu oficerów niemieckiego wywiadu z ukraińskimi fanatykami. Staszinskij otrzymał za wykonanie zadania Order Czerwonego Sztandaru.**80**

Amerykański Konsul Generalny w Monachium Edward Page zauważył, że “morderstwa to nic nowego w ukraińskim ruchu nacjonalistycznym.” Chociaż śmierć Bandery miała demoralizujące znaczenie w tym sensie, że zamachu dokonano pod nosem ochroniarzy Bandery, Page zauważył, że “wiele ważnych figur emigracji nie opłakiwało jego śmierci”, zwłaszcza dotyczyło to tych, którzy skłaniali się ku instytucjom demokratycznym i na własnej skórze odczuli banderowską, brutalną taktykę silnej ręki.**81** Frakcja Bandery nadal istniała ale była całkowicie spenetrowana przez KGB, nawet na najwyższych szczeblach.**82** Nie zważając na to, Herre utrzymywał kontakt z jej przedstawicielami w Niemczech Zachodnich aż do 1961.**83**

Stany Zjednoczone i Mykoła Łebed

Związek Mykoły Łebeda z CIA trwał przez całą zimną wojnę. Podczas gdy większość operacji CIA, w których zaangażowani byli przestępcy wojenni, nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, o tyle te z udziałem Łebeda w sposób zasadniczy przyczyniły się do powiększenia niestabilności Związku Radzieckiego.

Próby zbudowania relacji pomiędzy SSU a grupą Hryniocha-Łebeda podejmowane w latach 1945-46 nie okazały się skuteczne ze względu na brak zaufania obu stron. **84** W grudniu 1946 Hryniuch i Łopatynskij zwrócili się o amerykańską pomoc dla działań na Ukrainie począwszy od sprawy łączności poprzez szkolenie agentów aż do kwestii pieniędzy i broni. W zamian, oferowali stworzenie siatki wywiadowczej na Ukrainie. Zsolt Aradi, kontakt SSU w Watykanie, zaaprobował propozycję. Zauważył, że “UHWR, UPA i OUN Bandery są jedynymi wielkimi i efektywnymi organizacjami działającymi pośród Ukraińców,” oraz, że Hryniuch, Łebed i Łopatynskij to ludzie zdeterminowani i utalentowani... zdecydowani kontynuować [walkę]...z nami, bez nas, a jeśli to potrzebne, nawet przeciwko nam”**85** SSU jednak odrzucił porozumienie. Późniejszy raport winił Ukraińców za “niestosowne zachowanie podczas dyskusji nad ich propozycją i uprawianie partyjnictwa pośród emigracji.”**86**

Raport CIC z lipca 1947 cytował źródła, które nazwały Łebeda “dobrze znanym sadystą i współpracownikiem Niemców.”⁸⁷ Nie zważając na to, CIC w Rzymie pozytywnie odniósł się do propozycji Łebeda, w której ten zobowiązywał się dostarczać informacje na temat ukraińskich grup emigracyjnych, działań Sowietów w strefie amerykańskiej oraz bardziej ogólnych informacji o Sowietach i Ukraińcach. W Monachium także Hryniuch stał się informatorem CIC. W listopadzie 1947 Hryniuch, działając z polecenia samego Bandery, zwrócił się do władz amerykańskich z prośbą o przeniesienie Łebeda z Rzymu do Monachium, żeby uchronić go przed ekstradycją do Sowietów, w związku z zakończeniem działalności przez amerykańską administrację wojskową [we Włoszech] w następnym miesiącu. CIC w Monachium zyskiwał zaufanie Hryniucha i nadzieję na zorganizowanie spotkania z Bandera.⁸⁸ Armia przeniosła Łebeda i jego rodzinę do Monachium w grudniu. W międzyczasie, Łebed poprawił biografię wojenną, swoją, grupy Bandery i UPA, wydając 126-stronicową książkę-list, w której położył nacisk na walkę przeciw Niemcom i Sowietom.⁸⁹

Blokada Berlina w 1948 roku i groźba europejskiej wojny sprowokowała CIA do bliższego przyjrzenia się radzieckim grupom emigracyjnym i zbadania w jakim stopniu mogłyby być one przydatne z punktu widzenia wywiadu. W projekcie ICON, CIA badała 30 grup i zaleciła operacyjną współpracę z grupą Hryniuch-Łebed, jako organizacją najlepiej nadającą się do pracy wywiadowczej. Porównywani z Bandera, Hryniuch i Łebed reprezentowali umiarkowaną, stabilną i operacyjnie bezpieczną grupę z najpewniejszymi połączeniami z ukraińskim podziemiem w ZSRR. Grupa oporu/wywiadu za radzieckimi liniami byłaby też użyteczna, gdyby wybuchła wojna. CIA zapewniała pieniądze, zapasy, szkolenia, urządzenia dla transmisji radiowych i zrzucała ze spadochronem wytrenowanych agentów, by wzmocnić wolniejsze trasy kurierskie przez Czechosłowację używane przez bojowców UPA i posłańców.⁹⁰ Jak Łebed ujął to później, “zrzuty ... były pierwszym prawdziwym przejawem tego ... , że amerykański wywiad ma faktyczną wolę udzielenia aktywnego wsparcia przy zakładaniu linii komunikacji na Ukrainę.”⁹¹

Operacje CIA z tą grupą Ukraińców rozpoczęły się w 1948 roku pod kryptonimem CARTEL, wkrótce zmienionym na AERODYNAMIC. Hryniuch pozostał w Monachium, a Łebed został przeniesiony do Nowego Jorku, gdzie uzyskał najpierw prawo stałego pobytu, a później obywatelstwo USA. Chroniło go to przed zamordowaniem, nadto, mógł bezpośrednio zwracać się do ukraińskiej emigracji oraz pozwalało na bezpieczny powrót do USA po operacyjnych wyjazdach do Europy. Uważanie jego osoby w Nowym Jorku przez innych Ukraińców za odpowiedzialnego za “masowe morderstwa Ukraińców, Polacy i żydowskich (sic),” było dyskutowane gdzie indziej.⁹²

W Stanach Zjednoczonych, Łebed był głównym kontaktem CIA w operacji AERODYNAMIC. Specjaliści CIA wskazywali na jego “przebiegły charakter,” jego “relacje z Gestapo i ... gestapowskie szkolenie,” i fakt, że był on „bardzo bezwzględny pracownikiem.”⁹³ “Żadna grupa,” powiedział jeden z oficjeli CIA porównując Bandera i Łebeda, “nie jest biała jak lilia (nie ma czystych rąk).”⁹⁴ Podobnie jak Bandera, Łebed był stale zirytowany faktem, że Stany Zjednoczone nigdy nie postulowały rozdrobnienia ZSRR wg kryteriów narodowych; że Stany Zjednoczone współpracowały z rosyjskimi grupami emigracyjnymi o mentalności imperialnej, jak również z innymi ukraińskimi; i że Stany Zjednoczone później poszły w kierunku pokojowego współistnienia z Sowietami.

Z drugiej strony, Łebed nie miał żadnych osobistych politycznych aspiracji. Był niepopularny wśród wielu ukraińskich emigrantów z powodu brutalnego przejęcia UPA podczas wojny - przejęcia, które wiązało się z wymordowaniem rywali.⁹⁵ W sposób absolutny dbał o bezpieczeństwo. By zapobiec radzieckiej penetracji, do swojego najbliższego otoczenia nie

dopuszczał nikogo, kto przybył na zachód po 1945 r. Mówiono o nim, że ma pierwszorzędną operacyjny umysł a w 1948 Dulles stwierdził, że ma „nieocenioną wartość dla Agencji i jej działań.”⁹⁶ Archiwa AERODYNAMIC zawierają olbrzymi materiał operacyjny, którego nie sposób tutaj przytoczyć.

Pierwsza faza AERODYNAMIC obejmowała przerzut na Ukrainę a następnie odbiór wyszkolonych przez CIA ukraińskich agentów. W styczniu 1950 uczestniczyły w tym - dział CIA zajmujący gromadzeniem tajnych danych wywiadu (Biuro Operacji Specjalnych, OSO) i dział tajnych operacji (Biuro Polityki [-cznej] Koordynacji, OPC). Operacje przeprowadzone w tymże roku ujawniły „dobrze zorganizowany i zabezpieczony ruch oporu” na Ukrainie, która był nawet “większy i bardziej rozwinięty niż wskazywały na to poprzednie raporty.” Waszyngton był szczególnie zadowolony z wysokiego poziomu wyszkolenia UPA i jej potencjału do prowadzenia działań partyzanckich w przyszłości oraz z „nadzwyczajnych wiadomości, że ... czynny opór przeciw sowieckiemu reżimowi rozszerza się stale ku wschodowi, wychodząc z dawnych polskich, grekokatolickich prowincji.”⁹⁷

CIA zdecydowała się rozszerzyć swoje działania z zamiarem „wsparcia, rozwoju i wyzyskiwania ukraińskiego ruchu podziemnego dla dalszego oporu i dla celów wywiadowczych.” “Z widokami na rozszerzenie i zaktywizowanie ruchu oporu na Ukrainie,” powiedział Szef OPC Frank Wisner, “uznaliśmy, że jest to projekt absolutnie priorytetowy.”⁹⁸ CIA uzyskała informacje o działalności UPA w różnych rejonach Ukrainy; także o radzieckim zaangażowaniu sił bezpieczeństwa do zniszczenia UPA; o oddźwięku jaki wywołuje UPA wśród Ukraińców; i o potencjale UPA powiększenia swych sił do 100 tysięcy w czasie wojny. Nie była to praca pozbawiona ryzyka. Wielu członków zespołów wywiadowczych zostało w latach 1949-195e, schwytyanych i zabitych. W 1954 grupa Łebeda straciła kontakt z UHWR. Do tego czasu Sowieciom udało się ujarzmić zarówno UHWR jak i UPA, w związku z czym CIA zakończyła agresywną fazę operacji AERODYNAMIC.⁹⁹

Poczynając od 1953 roku w ramach operacji AERODYNAMIC zaczęto działać poprzez ukraińską grupę studencką pod przywództwem Łebeda, funkcjonującą w Nowym Jorku pod auspicjami CIA, która zgromadziła ukraińską literaturę i historię oraz zajęła się produkcją ukraińskich gazet nacjonalistycznych, biuletynów, programów radiowych i książek przeznaczonych do dystrybucji na Ukrainie. W 1956 roku grupie tej nadano formalnie osobowość prawną jako stowarzyszeniu non-profit pod nazwą Prolog Research and Publishing Association. To pozwoliło CIA na gromadzenie jej funduszy, jako pochodzących z pozornych darowizn prywatnych, nie podlegających opodatkowaniu.¹⁰⁰ Aby uniknąć wścibskich oczu urzędników stanu Nowy Jork, CIA przekształcił Prolog w przedsiębiorstwo nastawione na zysk pod nazwą Prolog Research Corporation, które pozornie działało na podstawie umów z osobami prywatnymi. Prolog, pod kierunkiem Hryniocha, prowadził biuro w Monachium nazwane Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien, EV. Większość publikacji była przygotowywana właśnie tam.¹⁰¹ Grupa Hryniocha-Łebeda ciągle istniała, ale cała jej działalność odbywała się za pośrednictwem Prologu.¹⁰²

Prolog werbował i płacił ukraińskim pisarzom emigracyjnym, którzy generalnie byli nieświadomi, że uczestniczą w przedsięwzięciu kontrolowanym przez CIA. Tylko sześciu czołowych członków ZP/UHWR było świadomymi agentami. Poczynając od 1955 roku, nad Ukrainą rozrzucono drogą powietrzną ulotki, a w Atenach rozpoczęło emisję swych audycji radio *Nova Ukraina* przeznaczone dla odbiorców na Ukrainie. Te działania zapoczątkowały również systematyczne akcje wysyłkowe na Ukrainę poprzez ukraińskie kontakty w Polsce i emigracyjne w Argentynie, Australii, Kanadzie, Hiszpanii, Szwecji i gdzie indziej. Gazeta *Suczasa Ukraina* (Współczesna Ukraina), biuletyny informacyjne, ukraińskojęzyczny periodyk dla intelektualistów

zatytułowany *Suczasnist* (Współczesność) i inne publikacje były wysłane do bibliotek, instytucji kulturalnych, biur administracyjnych i osób prywatnych na Ukrainie. Działalność ta zdopingowała ukraiński nacjonalizm, wzmocniła ukraiński opór, nadto, dawała informacyjną alternatywę w stosunku do sowieckich mediów.**103**

W samym tylko 1957 roku, ze wsparciem CIA, Prolog przeprowadził transmisję 1,200 programów radiowych, co dawało 70 godzin emisji na miesiąc, i rozprowadził 200,000 gazet i 5,000 broszur. W kolejnych latach Prolog rozprowadzał książki autorstwa nacjonalistycznych ukraińskich pisarzy i poetów. Jeden z analityków CIA stwierdził, że, “w pewnej formie uczucia nacjonalistyczne wciąż egzystują na Ukrainie i ... mamy obowiązek wspierać je jako broń zimnej wojny”. Dystrybucja literatury na radzieckiej Ukrainie trwała do końca zimnej wojny.**104**

Prolog zbierał też dane wywiadowcze, po tym jak radzieckie ograniczenia dotyczące podróżowania zostały nieco złagodzone w późnych latach 50-tych. Skutkowało to możliwością spotkań ukraińskich naukowców i studentów - emigrantów z mieszkańcami Sowieckiej Ukrainy podczas konferencji akademickich, międzynarodowych festiwali młodzieży, przedstawień muzycznych i tanecznych, igrzysk olimpijskich w Rzymie itp., gdzie zdobywali wiedzę o warunkach życia tam, jak również o stosunku Ukraińców do reżimu sowieckiego. Szefowie Prologu i agenci wysłuchiwali później sprawozdań podróżnych po ich powrocie po czym dzielili się informacjami z CIA. W samym tylko 1966 roku personel Prologu miał kontakty z 227 obywatelami radzieckimi. W początkach 1960 roku Prolog zatrudnił wyszkolonego przez CIA ukraińskiego wywiadowcę Anatola Kamińskiego. Stworzył on sieć informatorów w Europie i Stanach Zjednoczonych złożoną z ukraińskich emigrantów i innych Europejczyków podróżujących na Ukrainę, którzy rozmawiali z radzieckimi Ukraińcami w ZSRR albo z radzieckimi Ukraińcami podróżującymi po krajach zachodnich. W 1966 Kamiński został szefem operacji Prologu, podczas gdy Łebed sprawował nadal ogólne kierownictwo.

W ten sposób, AERODYNAMIC stała się jedną z najskuteczniejszych operacji CIA obejmując swymi wpływami niezadowolonych obywateli radzieckich. W latach sześćdziesiątych szefowie Prologu dostarczali raporty na temat ukraińskiej polityki, ukraińskich poetów dysydentów, osób mających kontakty z KGB, jak również tożsamości oficerów KGB, na temat radzieckich rakiet i samolotów na zachodniej Ukrainie i w wielu innych sprawach. Oficjalne radzieckie ataki na ZP/UHWR jako na Banderowców, niemieckich kolaborantów, amerykańskich agentów, itp. były dowodem skuteczności Prologu, tak jak były nimi radzieckie interwencje w sprawie ukraińskich pisarzy i innych dysydentów w połowie i w późnych latach sześćdziesiątych. W tym czasie Prolog objął swym wpływem nowe pokolenie Ukraińców. Od 1969 roku Ukraińcy wyjeżdżający z ZSRR byli instruowani przez dysydentów, aby materiały informacyjne o radzieckich represjach na Ukrainie przekazywać wyłącznie pracownikom ZP/UHWR. Podróżujący na Ukrainę relacjonowali, że widzieli nawet literaturę spod znaku ZP/UHWR w prywatnych domach. Prolog stał się, według słów jednego z wyższych urzędników CIA, jedyną “siłą napędową operacji CIA dotyczących Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i [jej] czterdziestu milionów ukraińskich obywateli.”**105**

Łebed otwarcie dystansował się osobiście jak również dystansował cały ukraiński ruch narodowy od antysemityzmu z czasów banderowskich. W 1964 roku publicznie potępił w imieniu ZP/UHWR pojawienie się książki „Judaizm bez upiększenia”, wydanej przez Ukraińską Akademię Nauk w Kijowie. Książka była pełna antysemickiej retoryki typowej dla początków XX wieku, z tym wyjątkiem, że faktycznie łączyła Żydów z nazistami w ich ataku na ZSRR. Książka była przejawem nasilenia represji radzieckich wobec dysydentów Żydów, obok takich faktów jak zamknięcie synagog i wprowadzenie zakazu Święta Macy.**106** Łebed odebrał publikację książki jako radziecką próbę ukazania Ukraińców w kontekście antysemickim. Aby w

jeszcze większym stopniu chronić nacjonalizm ukraiński, publicznie potępił “prowokujący paszkwil” i “oszczercze oświadczenia” przeciw Żydom, dołączając nieco zapomniane zdanie, że „ukraiński naród...przeciwstawia się wszelkim wystąpieniom kierujących się nienawiścią do innych ludzi.”¹⁰⁷ Na ironię zakrawa fakt, że CIA zleciła Prologowi przetłumaczenie fragmentów książki na język francuski celem ich dystrybucji do lewicowych grup w Europie, które odnosiły się z sympatią do Sowietów. Innymi słowy, dawni Banderowcy, teraz atakowali Sowietów za antysemityzm, a nie z pobudek antysemickich [jak to czynili niegdyś].¹⁰⁸

Łebed odszedł na emeryturę w 1975 roku, ale pozostał doradcą i konsultantem Prologu, i ZP/UHWR. Roman Kupczyński, ukraiński dziennikarz, który miał ledwie rok kiedy skończyła się wojna, został szefem Prologu w 1978 roku. W lat osiemdziesiątych kryptonim AERODYNAMIC został zmieniony na QRDYNAMIC, później na PDDYNAMIC a następnie QRPLUMB. W 1977 roku doradca prezydenta Cartera ds. Bezpieczeństwa Narodowego Zbigniew Brzeziński pomógł rozszerzyć program z powodów, które nazwał “imponującymi dywidendami” i “wpływem na określonych odbiorców w obszarze docelowym.”¹⁰⁹ W latach osiemdziesiątych Prolog rozszerzył obszar swych działań na inne narodowości ZSRR, w tym także, co jest wyrazem najwyższej ironii, na radzieckich dysydentów - Żydów.¹¹⁰ QRPLUMB zakończył swoją działalność w chwiejącym się na krawędzi upadku ZSRR w 1990 r., końcową wypłatą 1,75 miliona dolarów. Prolog mógł kontynuować swoją działalność, ale już na własny rachunek.¹¹¹

W czerwcu 1985 Główny Dział Księgowości wspomniał nazwisko Łebeda w publicznym raporcie o nazistach i ich współpracownikach, którzy osiedlili się w Stanach Zjednoczonych z pomocą amerykańskich agencji wywiadowczych. Urząd Dochodzeń Specjalnych (OSI) w Ministerstwie Sprawiedliwości rozpoczął dochodzenie w sprawie Łebeda. CIA obawiała się, że publiczne roztrząsanie sprawy Łebeda mogłoby skompromitować operację QRPLUMB, zaś jego nieskuteczna ochrona mogłaby z kolei wywołać oburzenie ukraińskiej społeczności emigracyjnej. Wobec powyższego, postanowiono chronić Łebeda, zaprzeczając jego jakimkolwiek związkom z nazistami i argumentując, że był on ukraińskim bojownikiem o wolność. Prawda, oczywiście, była bardziej skomplikowana. Jeszcze w 1991 r. CIA próbował odwieść OSI od pozyskiwania od rządów niemieckiego, polskiego i radzieckiego dokumentacji wojennej związanej z OUN. OSI ostatecznie zaniechał prowadzenia sprawy, nie będąc w stanie zdobyć przesądzających sprawę dokumentów na Łebeda. Mykoła Łebed, w czasie wojny szef Banderowców na Ukrainie, umarł w 1998 roku. Został pochowany w New Jersey, a dokumentacja z nim związana przechowywana jest w Instytucie Badań Ukraińskich na Uniwersytecie Harwarda.

Przypisy

¹ O związkach Sprzymierzonych OUN/B patrz - Stephen Dorril, *MI6*, s. 222-48; Jeffrey Burds, *The Early Cold War in Soviet West Ukraine, 1944-1948*, Carl Beck Papers w Russian and East European Studies No 1505 (Pittsburgh: Center for Russian and East European Studies, 2001). O rozłamach na ukraińskiej emigracji patrz Lubomyr Luciuk, *Searching for Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory* (Toronto: University of Toronto Press, 2000); Vic Satzewich, *The Ukrainian Diaspora* (London: Routledge, 2002). On the OUN's legacy on Ukrainian memory, patrz David R. Marples, *Heroes and Villains: Creating National History in Contemporary Ukraine* (New York: Central European University Press, 2007).

² [Zredagowany] Raport w sprawie zabójstwa Ministra Pierackiego, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 80, Teczka personalna Mykoły Łebeda, v. 1.

³ Na temat stanowiska Łebeda SSU Operational Memorandum No. MGH-391 on Operation Belladonna, 27 grudnia 1946, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1. Łebed jedynie prywatnie przyznał się w wiele lat później do odbycia szkolenia w Zakopanem w 1940 roku. Zobacz RG 263, E ZZ-18, B 80, Teczka personalna Mykoły Łebeda, v. 3.

- 4 Frank Golczewski, "Shades of Grey: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia," in *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*, ed., Ray Brandon and Wendy Lower (Bloomington: Indiana University Press, 2008), s. 133, 136.
- 5 Patrz rozkaz Einsatzgruppe C z listopada 1941 zamieszczony w *Ukraine During World War II: History and Its Aftermath*, ed. Yury Boshyk (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1986), s. 175
- 6 Patrz „The Ukrainian element”, nie datowany, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 58, QRPLUMB, v. 1, n.1.
- 7 Cyt. Tadeusz Piotrowsky, *Genocide and Rescue in Wolyn: Recollections of the Ukrainian Nationalist Ethnic Cleansing Campaign against Poles During World War II* (Jefferson, NC: McFarland, 2000), s. 177.
- 8 Cyt. z Karel C. Berkhoff i Marco Carynyk, "The Organization of Ukrainian Nationalists and Its Attitude Toward Germans and Jews: Jaroslav Steśko's 1941 Zhyttiepys," *Harvard Ukrainian Studies*, v. 23, n. 3-4, s. 152.
- 9 *ibid.* s. 154.
- 10 *ibid.* s. 154
- 11 Liczby w Dieter Pohl, *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien, 1941-1944: Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens* (Munich, 1997), s. 67.
- 12 Berkhoff i Carynyk, *op. cit.*, s. 154.
- 13 Yehuda Bauer, *The Death of the Shtetl* (New Haven: Yale University Press, 2010), s. 99.
- 14 Moshe Maltz, *Years of Horror-Glimpse of Hope: The Diary of a Family in Hiding* (New York: Shengold, 1993) [niżej jako Maltz Diary], December 1943, s. 109.
- 15 Maltz Diary, November 1944, s. 147.
- 16 Cyt. w Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569-1999* (New Haven: Yale University Press, 2003), s. 165.
- 17 Maltz Diary, November 1943, s. 107
- 18 Timothy Snyder, "“To Resolve the Ukrainian Problem Once and For All’: The Ethnic Cleansing of Ukrainians in Poland, 1943-1947”, *Journal of Cold War Studies*, v. 1, n. 2 (1999): 99
- 19 Maltz Diary, November 1944, s. 147.
- 20 Patrz wyjątki dokumentów opublikowane w Piotrowsky, *Genocide and Rescue in Wolyn*, s. 211-13
- 21 Na temat stosunków pomiędzy UHWR, OUN/B i UPA w 1946, patrz the SSU Operational Memorandum No. MGH-391 on Operation Belladonna, December 27, 1946, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1.
- 22 SR/W2 to SR/WC, SR/DC, EE/SSS, January 13, 1952, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 1. Also see Stetsko's accounts in NARA, RG 263, E ZZ-18, B 126, Name File Yaroslav Stetsko, v. 1, 2
- 23 Satzewich, *Ukrainian Diaspora*, pp. 92, 96.
- 24 Niedokładne dane w NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity, Czechoslovakia, v. 2.
- 25 W przypadku tego i innych zagadnień patrz NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 13.
- 26 Cyt. z Myroslav Yurkovich, "Ukrainian Nationalists and DP Politics," 1945-50, in *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, ed., Wsevolod W. Isajiz, et. al., (Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1992), s. 135
- 27 Agent specjalny Fred A. Stelling, Memorandum for the Officer in Charge, August 1, 1947, TS Organization of Banderist Movement, RG 319, IRR Bandera, Stephan, D 184850

- 28** AC, MOB to Chief, FBM, MGM-A-1148, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 57, Teczka imienna Iwana Hryniocha
- 29** "Platform of the Ukrainian Supreme Liberation Council," July 15, 1944, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 58, QRPLUMB, v. 1, n. 2.
- 30** "Summary - Joint OSO/OPC Report on the Ukrainian Resistance Movement, December 12, 1950, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1.
- 31** Chief of Station Karlsruhe to Chief, FBM, Project ICON, MGM-A-793, October 20, 1948, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1; SR/W2 to SR/WC, May 22, 1952, NARA, RG 263, E ZZ-19, Aerodynamic, v. 10, f. 2. Background of ZPUHVR-ZChOUN Relations, undated, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2. Patrz także podsumowanie sprawy podziału w "The Ukrainian Element," nie datowany, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 58, QRPLUMB, v. 1, n. 1.
- 32** EEIs for Interrogation of UPA Refugees, September 11, 1945, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425
- 33** Patrz częściowe raporty oznaczone jak następuje: Preliminary Reports I and Informant Report 35520 [undated], NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425. See also Special Agent M.L Boraczek to Commanding Officer, 970th CIC Detachment, Region V, September 29, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity, Czechoslovakia, v. 2, D 190425. See also Special Agent William E. Larned, VI-4464.1, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425.
- 34** Agent specjalny William E. Larned, VI-4464.1, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425
- 35** Agent specjalny Eugene J. Memorandum for the Officer in Charge, UPA Activities, Interrogation of Four UPA Officers, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425
- 36** Agent specjalny Fred A. Stelling, Memorandum for the Officer in Charge, August 1, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Organization of Banderist Movement, D 184850; Special Agent Eugene J. Memorandum for the Officer in Charge, UPA Activities, Interrogation of Four UPA Officers, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425
- 37** Nie datowane oświadczenie ukraińskie, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity Czechoslovakia, v. 2, D 190425
- 38** ppłk John L. Inskeep to Commanding Officer, 430th CIC Detachment, September 26, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425, v. 1; Agent specjalny Eugene J. Memorandum for the Officer in Charge, UPA Activities, Interrogation of Four UPA Officers, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425, v. 1; Agent specjalny William E. Larned, VI-4506.2, September 22, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425; Agent specjalny Fred A. Stelling, Memorandum for the Officer in Charge, August 1, 1947, RG 319, IRR TS Organization of Banderist Movement, D 184850
- 39** Agent specjalny Daniel Osadchuk, Memorandum for the Officer in Charge, IV-2633, October 31, 1947, RG 319, IRR TS Banderist Activity Czechoslovakia, v. 2, D 190425
- 40** Memorandum for the Officer in Charge, UPA Activities, Interrogation of Four UPA Officers, September 14, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425, v. 1.
- 41** Brand telegram, November 25, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity Czechoslovakia, v. 2, D 190425
- 42** Bancyrew to Brig. Gen T. L. Harrold, Director Civil Affairs, HQ EUCOM, No. 143, November 22, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity Czechoslovakia, v. 2, D 190425
- 43** Raport kontrwywiadu No. Z-70, September 16, 1947, NARA, RG 319, IRR TS Banderist Activity CSR, v. 1, D 190425
- 44** Burds, *The Early Cold War in Soviet West Ukraine*, s. 12. Ten raport nie potwierdza konkluzji Burdsa, że to CIC ukrył Banderę przed Sowiecami
- 45** AB-51, Amzon to AB-43, Munich, FSRO-656, October 28, 1946, NARA, RG 263, E ZZ-18, Stephen Bandera Name File, v. 1

- 46** Bandera, Stephan A., June 4, 1948, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 1; XII Bandera, Stefan Andrejevich, Memo of July 1947, NARA, RG 319, IRR Bandera Movement, v. E, D 137656
- 47** Agent specjalny Vадja V. Kolombatovic, III-M-943, May 6, 1947, NARA, RG 319, IRR Bandera Movement, v. E, D 137656
- 48** Mjr Earl S. Browning, to Commanding Officer, CIC Region I, May 1, 1947, NARA, RG 319, IRR Bandera Movement, v. E, D 137656
- 49** Na temat wczesnych kontaktów z UHWR, patrz Operational Memorandum, Operation Belladonna, No. MGH-391, December 27, 1946, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 50** Chief of Station Karlsruhe to Chief FBM, MGM-A-793, October 28, 1948, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 51** SR/W2 to SR/WC, SR/DC, EE/SSS, January 13, 1952, NARA, RG 663, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 1
- 52** CIA/State Department-SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 53** Patrz raport z listopada November 1944 zamieszczony w Piotrowsky, *Genocide and Rescue in Wolyn*, s. 213
- 54** Informacja ta pochodzi z notatnika Hermanna Bauna, byłego oficera Abwehry, który prowadził podczas wojny działania skierowane przeciwko ZSRR. Po wojnie został szefem działu w Organizacji Gehlena, ale później popadł w niełaskę. W polu jego zainteresowań główne miejsce zajmowała kwestia użycia narodów ZSRR do osłabienia go. Patrz MGLA-11061, March 27, 1952, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 126, Jaroslav Stetsko Name File, v. 1
- 55** CIA/State Department - SIS/Foreign Office Talks of Operations Against the USSR, Exchange of Operational Data, Restricted Annex to Minutes of Session IV, April 24, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2.
- 56** CIA/State Department - SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 57** Ukrainian Resistance: SIS Comment on CIA Intelligence Appreciation, April 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 58** CIA/State Department - SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 59** CIA/State Department - SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 60** CIA/State Department - SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2
- 61** CIA/State Department-SIS/Foreign Office Talks On Operations Against the USSR, April 23, 1951, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 2.
- 62** "Our Relations with the Ukrainian Nationalists and the Crisis over Bandera," Attached to EGQA-37253, March 12, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2
- 63** "Our Relations with the Ukrainian Nationalists and the Crisis over Bandera," Attached to EGQA-37253, March 12, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2
- 64** Cyt. w "Our Relations with the Ukrainian Nationalists and the Crisis over Bandera," Attached to EGQA-37253, March 12, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2
- 65** "Our Relations with the Ukrainian Nationalists and the Crisis over Bandera," Attached to EGQA-37253, March 12, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2. W sprawie wysiłków na rzecz pojednania patrz zawartość całego powyższego folderu. W sprawie gróźb ekskomunikowania Hryniocha przez biskupa Iwana Buczkę patrz SR/3 W-2 to Chief, SR/3, July 27, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 11, f. 1
- 66** SR/3 W-2 to Chief, SR/3, July 27, 1954, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 11, f. 1

- 67** Patrz szacunki w Dorril, *MI6*, s. 244-45
- 68** [zredagowany] to Director of Security, January 9, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 1; Chief of Base Munich to Chief, SR, EGMA-19914, March 29, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 2 and enclosures; Deputy Director, Plans, to Department of State, July 1, 1957, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 126, Jaroslav Stetsko Name File, v. 1; Joint US-UK Conference, January 20, 1955, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 12, n. 1; Director, CIA to [Redacted], DIR 00782, March 2, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 13
- 69** Wspólna konferencja amerykańsko-brytyjska 20 stycznia 1955, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 12, f. 1
- 70** Director, CIA to [Redacted], DIR 00782, March 2, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 13
- 71** Pullach to Director, Pull 3810, March 29, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 13
- 72** Director, CIA to Pullach, Dir 05678, April 2, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 13
- 73** Monachium to Director, MUCO 033, September 5, 1956, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 14, f. 1
- 74** Monachium to Director, MUNI 5527, July 23, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 12, Aerodynamic: Operations, v. 17
- 75** Kryptonim CIA używany w ewidencji dotyczącej Herre' go to HERDAHL. Patrz Monachium to Director, September 24, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 2
- 76** Memorandum Herre' go, załącznik do EGMA-45003, August 27, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 2
- 77** Monachium to Director, MUNI 5527, July 23, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 12, Aerodynamic: Operations, v. 17
- 78** Memorandum for Chief, SR/3, September 4, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 12, Aerodynamic: Operations, v. 17
- 79** Chief of Base, Monachium to Chief, SR, EGMA-45003, October 5, 1959, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 2
- 80** Cała historia zachodnioniemieckiego śledztwa znajduje się w Memorandum for the Record, April 22, 1976, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Stephen Bandera Name File, v. 2
- 81** Page do Departmentu Stanu, 26 października 1959, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6, Teczka personalna Stepana Bandery, v. 2
- 82** Patrz zwłaszcza NARA, RG 263, E ZZ-19, B 20, Aerodynamic: Operations, v. 36, f. 1
- 83** [zredagowany], spotkanie z przedstawicielem UPHILL [BND], May 26, 1961, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 14, Aerodynamic: Operations, v. 21, f. 2
- 84** [zredagowany] to Chief, FDM, Cartel 2 Debriefing Report, December 16, 1949, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 85** SSU Operational Memorandum No. MGH-391 on Operation Belladonna, December 27, 1946, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 86** Spotkanie OSO-OPC Raport na temat ukraińskiego ruchu oporu, 12 grudnia 1950, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 87** Card Ref. D 82270, July 22, 1947, NARA, RG 319, E 134B, B 757, Mykola Lebed IRR Personal File, Box 757
- 88** Agent specjalny Camille S. Hajdu, Memorandum for the Officer in Charge, November 17, 1947, NARA, RG 319, E134B, Box 757, Mykola Lebed IRR Personal File

- 89** Norman J.W. Goda, "Nazi Collaborators in the United States: What the FBI Knew," in Richard Breitman, et. al., *U.S. Intelligence and the Nazis* (New York: Cambridge, 2005), s. 251-52
- 90** Chief of Station Karlsruhe to Chief, FBM, Project ICON, MGM-A-793, October 20, 1948, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1; Attachment to EGOW-1653, June 30, 1960, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 13, Aerodynamic: Operations, v. 19, f. 1. Grupa Hryniach-Łebed była wówczas także niewypłacalna i potrzebowała pomocy. Hryniach był przekonany, że Ukraina może być niepodległa wyłącznie z pomocą amerykańską. Patrz AC, MOB to Chief, FBM, MGM-A-1148, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 57, Teczka personalna Iwana Hryniacha
- 91** [zredagowany] to Chief, FDM, Cartel 2 Debriefing Report, December 16, 1949, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 92** Osobista interwencja Allana Dullesa, zastępcy dyrektora CIA w jego sprawie w Urzędzie Imigracyjnym i Naturalizacyjnym, który widział w Łebedzie "czysty przypadek deportacyjny" w związku z jego działalnością w czasie wojny. Patrz Goda, "Nazi Collaborators in the United States," pp. 251-55. Drugie wydanie akt CIA dotyczących Łebeda zawiera odnośne dokumenty mówiące o roli Dullesa. Patrz NARA, RG 263, E ZZ-18, Box 80, Teczka personalna Mykoły Łebeda, v. 1
- 93** [zredagowany] to Chief, FDM, Cartel 2 Debriefing Report, December 16, 1949, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1. Memorandum for the Record, February 15, 1950, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1.
- 94** SR/W2 to SR/WC, May 21, 1952, NARA, RG 263, E ZZ 19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 10, f. 2
- 95** Agent specjalny Daniel Barna, Memorandum for the Officer in Charge, April 19, 1949, NARA, RG 319, E 134B, Box 757, Mykola Lebed IRR Personal File.
- 96** Goda, "Nazi Collaborators in the United States," p. 253.
- 97** Spotkanie OSO-OPC Raport na temat ruchu oporu na Ukrainie, 12 grudnia 1950, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 98** Operations into Ukraine, November 28, 1950, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1. Wisner to Director of Central Intelligence, Spotkanie OSO/OPC Raport na temat ruchu oporu na Ukrainie," 4 stycznia 1951, i załącznik, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Operations, v. 9, f. 1
- 99** Ukrainian Resistance, April 1953, NAA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 11, f. 1; Questionnaire, June 30, 1957, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 15, f. 1.
- 100** Tentative Plan of Cover for Ukrainian Study Group, December 2, 1953, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 10, Aerodynamic: Operations, v. 11, f. 1; Attachment B to EGMA-[zredagowany], Operational Matters and Comments, undated, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 14, f. 2; Chief, Soviet Bloc Division, Memorandum for Assistant Deputy Director of Plans, June 12, 1968, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Development and Plans, v. 5.
- 101** Aerodynamic Renewal, FY 1970, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Development and Plans, v. 7; IG Survey Group on Proprietaries, December 8, 1966, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 35, f. 1. Memorandum for the 303 Committee, October 30, 1967, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 20, Aerodynamic: Operations, v. 37, f. 1
- 102** Na temat rzeczywistych relacji pomiędzy ZH/UHWR, Prologiem, a Aerodynamic, patrz Memorandum for IG Survey Group on Proprietaries, December 8, 1966, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 35, f. 1.
- 103** Questionnaire, June 30, 1957, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 11, Aerodynamic: Operations, v. 15, f. 1; Project Aerodynamic, Renewal FY 1959, September 28, 1958, NARA, RG 263, E ZZ-19, Aerodynamic, v. 3
- 104** Project Aerodynamic, Renewal FY 1959, September 28, 1958, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 8, Aerodynamic: Development and Plans, v. 3
- 105** Project Aerodynamic, Renewal FY 1959, September 28, 1958, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 34; Project Aerodynamic, Renewal FY 1961, October 7, 1960, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 34; Memorandum for Chief, SR/3, August 16, 1961, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 34; David Murphy, Chief, SR Division, to Deputy Director for Plans, April 15, 1966, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 35; Project Aerodynamic Renewal, FY 67, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 35; Aerodynamic Project Renewal, FY 70, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 9, Aerodynamic: Development and Plans, v. 7;

Memorandum for the 303 Committee, October 30, 1967, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 20, Aerodynamic: Operations, v. 37, f. 1. On spotting operations see NARA, RG 263, E ZZ-19, B 15-15, Aerodynamic: Operations, v. 21-24, and especially IG Survey Response Group on Proprietaries, December 8, 1966, RG 263, E ZZ-19, B 19, Aerodynamic: Operations, v. 35, f. 1 odnośnie tożsamości Kamińskiego. Kamińskij był także emigracyjnym pisarzem ukraińskim.

106 Zvi Y. Gittelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2001) pp. 165-66

107 "Deklaracja Reprezentacji Zagranicznej," April 6, 1964, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 16, Aerodynamic, v. 28, f. 1

108 Patrz NARA, RG 263, E ZZ-19, B 16-17, Aerodynamic: Operations, v. 28-31

109 Brzezinski to Director of Central Intelligence, March 20, 1979, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 59, QRPLUMB, v. 3

110 FY 1982 Renewal of Activity PDDYNAMIC, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 59, QRPLUMB, v. 4

111 NARA, RG 263, E ZZ-19, B 5, QRPLUMB, v. 5, f. 2